

о. Юрій Мицик

●

З НОВОВІДКРИТОГО ЛИСТУВАННЯ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

DOI: 10.5281/zenodo.3855138

© о. Юрій Мицик, 2020. СС BY 4.0

*У наш час все більше уваги привертає заборонена донедавна постать українського гетьмана Івана Мазепи, що панував 22 роки (1687–1709), його державна й політична діяльність. Це стало можливим лише в самостійній Українській державі. **Метою** цієї статті є уведення до наукового обігу важливих документів, створених Іваном Мазепою, його листування з козацькими полковниками, московськими царями Іваном V і Петром I Олексійовичами, царицею Софією Олексіївною, князем Василем Голіциним та його братом Олексієм; листів гетьмана Івана Скоропадського та князя Дмитра Голіцина до корсунського полковника Андрія Кандиби. Крім того, аналізуються інформаційні можливості цих джерел, виявлено особливо цінні свідчення. **Наукова новизна** тісно пов'язана з вищевизначеною метою, оскільки вперше до наукового обігу вводяться архівні, недруковані джерела, які зберігаються в зібраннях Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського і вперше встановлюються важливі факти з військово-політичної історії України кінця XVII – початку XVIII ст. **Висновки.** У результаті дослідження доповнено знання про зовнішньополітичну діяльність Мазепи, його роль в організації відсічі ординських нападів на Гетьманщину, фактичного захисника Леонтія Полуботка, звинуваченого у державній зраді, встановлено важливі факти, що стосуються вождя повстання проти Речі Посполитої 1702–1704 рр. фастівського полковника Семена Палія (наявність у нього рідного брата Василя, спроби короля Яна III Собеського використати Палія в якості засновника поселень на Чигиринщині). Наведені архівні документи яскраво свідчать, що Чигиринський полк у другій половині XVII–XVIII ст. був одним з найбільших та найвпливовіших полків Гетьманщини.*

Ключові слова: універсал, листи, гетьман, історичні джерела.

Іван Мазепа став гетьманом після поразки Першого Кримського походу. Тоді цапом-відбувайлом було призначено гетьмана Івана Самойловича, він був скинутий і засланий в Сибір, а на його місце на Коломацькій раді в липні 1687 р. було обрано Мазепу. Цей початковий період правління гетьмана характеризується інтенсивним листуванням з правителями Московії – царями Іваном V, Петром I і Софією (остання була регентшею до вересня 1689 р.) та іншими представниками московської верхівки (князем Василем Голіциним, фактично головою московського уряду; його братом Олексієм, боярином Леонтієм Неплюєвим, воєводою Семеном Неплюєвим та ін.). У двотомнику листів гетьмана, виданому В.В. Станіславським, нараховується понад 450 документів, в основному листування гетьмана із вказаними особами¹. Але опубліковані не всі документи

¹ Листи Івана Мазепи. Т. 1: 1687–1691. Київ, 2002. 480 с.; Там само. Т. 2: 1691–1700. Київ, 2010. 751 с.

Мазепи. У різних архівосховищах ми знаходимо час від часу нові універсали та листи гетьмана, які публікуються переважно на сторінках «Сіверянського літопису». От і цього разу в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) нам удалося виявити частину листування Мазепи з важливими політичними діячами Московії та Гетьманщини та увести їх до наукового обігу.

Отже, наводимо нижче 21 лист (16 – в основній частині статті, 5 – у додатках) у хронологічній послідовності. Головне місце в цій публікації належить листуванню Мазепи з правителями Московії (наводяться 9 його листів). Вони адресовані в першу чергу князю Василю Голіцину (№№ 5, 6, 7, 9, 10, 11), його брату Олексію (№ 8), а також царям Івану V, Петру I та царівні Софії. Одразу скажемо, що при публікації цих листів ми пропускали великий (майже сторінка) і стандартний царський титул, так само як і князівський, котрий займав не менше місця. Пропускалися, крім того, досить великі примітки копіїстів XIX ст. Це дозволило зекономити обсяг статті.

У першому листі Мазепи до царів (№ 1) містяться, згідно з нормами тогочасного етикету, висловлювання подяки за одержаний від них лист. Другий лист (№15) містить куди важливішу інформацію щодо звинувачень у зраді переяславського полковника Леонтія Полуботка (батька майбутнього наказного гетьмана П. Полуботка). Хоча його стосунки з Мазепою не були безхмарними, однак гетьман об'єктивно провів слідство в Батурині, ініційоване царським урядом. По закінченні слідства гетьман обмежився заміною Полуботка на полковницькій посаді (новим переяславським полковником став тоді Іван Лисенко) і переведенням його до Чернігова. 4 червня 1688 р. (№ 8) гетьман сповістив В.В. Голіцину, що запрожцями взято у полон татарських «язиків», і він передає їх з Іваном Уманським та двома його товаришами, котрі й полонили цих «язиків». Це послання подібне за змістом до двох пізніших листів, адресованих В. В. Голіцину (№№ 10, 11). Цього разу «язики» були взяті у полон козаками полку Іллі Новицького і прислані до Батурина, а Мазепа передав їх у Москву, за винятком одного важкопораненого.

У «цедулі» до князя Василя Голіцина гетьман доповідає про справу Полуботка (№ 5). Ця справа, видно, бере початок із свідчень представника Речі Посполитої Василя Іскрицького (племінника гетьмана Павла Тетері). У наступному посланні (№ 6) містяться унікальні дані про московське посольство на чолі з відомим істориком Андрієм Лизловим до Батурина на з'їзд козацької старшини та переговори з ним². Лист № 7 сповіщає про виступ українського війська 24 (14) червня 1688 р. з Батурина у Кримський похід. У червні 1688 р. (№ 9) гетьман просить князя поклопотатися за глухівського жителя Опанаса Заруцького, випускника Києво-Могилянської академії, члена вченого гуртка Лазаря Барановича, ніжинського священика³, який написав панегірик царям («Книжица...»), що так і лишився неопублікованим.

Не менш цінні листи були адресовані Мазепі полковниками. 12 лютого прилуцький полковник Іван Стороженко дякував царям за отримання грамоти Прилуцьким полком, а також Мазепі за сприяння цьому (№ 2). У листі від полтавського полковника Федора Жученка повідомляється про підготовку орди до нападу. Про наміри й дії орди, перші з нею сутички, про вдалий похід козаків під Очаків детально розповідав гетьману охочекомонний полковник Ілля Новицький (№№ 4, 13).

² Див. головний твір Лизлова, в підготовці якого до друку брав і автор цих рядків: Лизлов А. И. Скифская история (Москва, 1990), а також описи фонду «Малороссийские дела», де міститься справа № 50 про це посольство Лизлова 1688 р. (Малороссийские дела. Описи фонда № 124 Российского государственного архива древних актов. Москва, 2016. С. 183).

³ Києво-Могилянська академія XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання. Київ : КМ Академія, 2002. С. 221.

Ще один лист від київського полковника Костянтина Солонини стосувався зовсім іншого питання: 130 козаків Морівська – сотенного центру Київського полку (нині – село Козелецького р-ну Чернігівської обл.) збунтувалися, вигнали сотника й вирішили перейти з козацького стану в підданство Київської митрополії. Солонина просив про гетьманські інструкції, як діяти у такому випадку. Ця подія ламає звичні стереотипи, оскільки зазвичай піддані (майбутні кріпаки) прагнули перейти у козацький стан! До речі, у списках сотників Морівської сотні кінця XVII ст. є прогалина, і цей лист трохи прояснює її причину.

Окремо стоїть і звіт козацького розвідника, бориспільського жителя Савки Андрушенка (№ 12). Він був спеціально посланий на Правобережну Україну під приводом відвідин свого брата в м. Бар. Його маршрут був таким: Київ – с. Чудин – Коростишів – Троянів – Миропіль – Полонне – Лабунь (нині – с. Новолабунь під Полонним) – Старокостянтинів – Меджибіж – Бар – Заслав – Фастів – Батурин (сюди він повернувся 2 листопада 1688 р.). Розвідник приніс, зокрема, важливі дані про становище у війську Речі Посполитої, яке стояло на Правобережній Україні, про дії козацьких ватажків (гетьмана Андрія Могили та полковника Семена Палія). Із Заслава до Фастова він їхав з братом Палія – Василем (про нього не згадується в наукових працях), який повідав йому чимало цікавого. До речі, він сказав, що король (Ян Собеський) і великий коронний гетьман (Станіслав Ян Любомирський) хотіли перемістити у 1689 р. Палія з Фастова у Чигирин, щоб він заселяв його околиці. Але Палій відмовився, зрозумівши, що його хочуть витіснити з потужної фортеці. Ще один лист було виявлено в Національному музеї історії України. Він міститься в експозиції і досі є неопублікованим. Цей універсал 1697 р. є по суті привілеєм (№ 16). Ним понорницькому сотнику Микифору Савичу за його заслуги в Азовському поході надавалося місце для будівництва млина біля с. Покошичі (нині – Коропського р-ну). Сотник Савич, більш відомий під іншими прізвищами: Савицький (від патроніму) або Шаболтанський, перебував на цій посаді у 1693–1723 рр.

Нарешті, розглянемо універсали й листи з додатків. Вони стосуються дещо пізнього часу – 1709–1710 рр., тобто після Полтавської битви, і адресовані корсунському полковнику Андрію Кандибі (1708–1710 рр.). Лист № 1 був писаний до Кандибі князем Димитрієм Голіциним. Він повідомляв про Полтавську битву і відступ шведської армії до Переволочної, просив розвідувальних даних про них, а також обіцяв від царського імені винагороду за взяття в полон Карла XII (2 000 руб.), Мазепи (1 000 руб.), шведських генералів (по 200 руб.), за «полковников и старшин Мазепиных по сту рублев». У наступному листі князя Д. Голіцина (№ 3) нагорода, очевидно за Карла XII, піднімалася до 5 тис. рублів. Під № 2 йде універсал нового гетьмана Івана Скоропадського, який було адресовано А. Кандибі і богуславському полковнику Самійлу Івановичу (Самусю). Це важливий документ, який проливає світло на діяльність сподвижника Палія після поразки антипольського повстання 1702–1704 рр. Скоропадський наказував їм разом із переяславським полковником Степаном Томарою переслідувати рештки мазепинців й перекрити шляхи втечі до Угорщини й Молдови. Згадував він і про перемогу Кандибі над мазепинцями Михайлика і вимагав присилки трофейних військових клейнодів («пірнача и корогву»). Навесні 1710 р. (№ 4) Скоропадський хвалив Кандибу за правильні дії щодо прийняття тих запорожців, які поверталися під царську руку. Врешті, у липні 1710 р. (№ 5) Голіцин сповіщав про можливий наступ Карла XII і просив листуватися щодо цього з «бреславским и білоцерковским и чигиринским полковниками и с уманским сотником», перехоплювати запорозьких агентів (за них було обіцяно по 50 «таляров»). Ці матеріали доповнюють кореспонденцію Голіцина з Кандибою, яку свого часу опублікував Філарет Гумілевський і перевідав Сергій Павленко⁴.

⁴ Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах. Київ : КМ Академія, 2009.

Таким чином, опубліковані тут документи доповнюють «Український Дипломатарій XVI–XVIII ст.» і мають велике значення як історичне джерело стосовно доби Івана Мазепи.

* * *

№ 1

1688, січня 31 (21). Батурич. Лист гетьмана Івана Мазепи до царів Івана V, Петра I та царівни Софії.

«Божиєю милостию...*(далі йде царський титул. – Ю.М.)*

Іван Мазепа з Войском вашего царского пресвітлого величества Запорозким пад до лица земля пред пресвітлым вашим царскому пресвітлого величества маестатом у стопы ног монарших, смиренно челом бю. Сердцем и душою должен есть всегда приносить вам, пресвітліишим и державніишим великим государем и великой государини вашему царскому пресвітлому величеству, достодолжное подданское благодарение и наинизшое челобите за тое ваше царского пресвітлого величества предоброе и примилосердное монаршое призрание, что вы, великие государи и великая государиня, о моем, худого чоловіка, подданого и наинизшого слуги свого здоровю милостивое и премилостивое свое иміючи попечение, изволили для поратованья [...жи]вота моего станет, не щадячи и крови моею, служити вашему царскому пресвітлому величеству долженствую. З чем яко найпокорній озиваючися, поручаю мене милостивой и премилостивой вашего царского пресвітлого величества благостині.

З Батурина генваря 21-го року 1688.

Вашего царского пресвітлого величества вірній подданый и найнижайший слуга Іван Мазепа, гетман Войска вашего царского пресвітлого величества Запорозкого».

(ІР НБУВ. Ф. II. № 13518 – 13635. Арк. 193–194. Копія першої половини XIX ст., знята з оригіналу. Запис: «196-го году февраля в 1 день списан»).

№ 2

1688, лютого 12 (2). Прилуки. Лист прилуцького полковника Івана Стороженка до гетьмана Івана Мазепи.

«Ясневелможний мосце пане гетмане Войска их царского пресвітлого величества Запо[ожского], мні велце мосцивий пане и милостивий добродію!

Писаную грамоту от наяснішого маестату пресвітліиших и державніиших Божиєю милостию еликих государей царей и великих князей Иоанна Алексіевича, Петра Алексіевича, благовірной и великой княжни Софії Алексіевни, всеа Великия, и Маляя, и Беляя России самодержцев, и многих государств и земель восточних и западных и сіверних отчичов и дідичов наслідников, государей и обладателей, их царского величества в полк Прилуцкий присланную в честне и явне публице на ринках, так в самой Прилуце, яко теж и по всіх городках полку моего Прилуцкого, каждому малому и великому православному християнскому народу, товариству войсковому и всім посполитим людем казалем вчитати, объясняючи милостивое слово их царского пресвітлого величества и високодержавную монаршую ку всім нам милость. Что всяк народ православний християнский полку моего Прилуцкого услышавши такое милостивое слово ко всім пресвітліиших и високодержавніиших монархов наших, их царского пресвітлого величества, радостне до сердца свого приняли и милостию их царского пресвітлого величества обдарени будучи, хвалу Всемогущему Господу Богу воздали и пресвітліиших и державніиших монархов наших, их царскому величеству, за такое милостивое слово до конца земли паши, чинили поклон и благодарение. И велможности вашей, пану моему велце милостивому и великому добродіеву, по вислуханю

оной грамоти кождий головами своими склонившися до земли, так товариство войсковое, яко теж и посполство старое и малое виншovali велможность вашу, пана моего милостивого и добродія, на том високом уряді гетманском щасливе рейментаруючого, усердне зичачи панования щасливого и долголітного и над неприятелями земель чужих страшного и високого одоліния и звіязтва. Чого и я сполне з ними велможности вашей, пану моему милостивому и добродієві, горливо зичачи, застаю завше.

Велможности вашей, м. м. пану и милостивому добродієві, во всем поволним и унижоним слугою Иван Стороженко, полковник Войска их царского пресвітлого величества прилуцкий.

Дан с Прилуки февраля 2 дня 1688 року».

Запис копіїста: «Подлинник писан на листе бумаги, который был сложен пакетом и запечатан полковою печатью на красном воску под кустодиєю. На пакете надпись: «Велможному а мні велце милостивому пану и великому добродієві пану Иоанну Мазепі, гетманови Войска их царского пресвітлого величества Запорожского, покорне отдати». Над надписью помета: «От их царского пресвітлого величества грамоті отвористой, якая в полк Прилуцкий писана, подан в Батурині 5 февраля року 1688. Списан.

Верно: К. М. Оболенский.

С подлинным сверял С. Иванов».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 209–210. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 3

1688, лютого 19 (9). Глухів. Лист полтавського полковника Федора Жученка до гетьмана Івана Мазепи.

«Ясневелможный мосце пане гетьмане, мой велце мосце и великий добродію!

Сей козак нехворощански Хведор Сухомлын, полчанин наш полтавский, жиючи на Запорожу, а завзяв [...]торную відомость певную о наміренію головного неприятеля нашего хана зо всіми поганскими силами его и о наміреніи его поганском в наш край, чого им Боже не допоможи. Снадну в. мсть, мой милостивий добродій, з его устной повісти виrozumівши и мні слугі своєму, во всем изволишь науку подати. А я на свой час, давши острогу во всем полку нашом, готовы застаем на отпор тому головному неприятелєві віры християнской. В том во всем науки в милостивого добродія нашего попросивши, покорние услуги мои залецаю.

З Полтаві дня 9 февраля 1688.

Велможности вашей, моему милостивому пану, во всем поволний до услуг Федор Жученко, полковник Вой[ска] их цар[ского] прес[вітлого] вел[ичества] Запорожского полтавский».

Запис копіїста: «Подлинник за подписью Жученка писан на листе бумаги, который был сложен пакетом и запечатан полковою печатью на красном воску под кустодиєю. На пакете надпись: «Ясневелможному его милости пану Иоанну Мазепі, гетьманови Войска их царского пресвітлого величества Запорожского, моему велце мосці пану и добродієві, покорне подати». Над надписью помета: «От п. полковника полтавского з відомостью, подан фев[раля] 11 д. року 1688».

Верно: К. М. Оболенский.

С подлинным сверял С. Иванов».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 211. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 4

1688, лютого 19 (9). Лукомль. Лист охочокомонного полковника Іллі Новицького до гетьмана Івана Мазепи.

«Ясневелможный милостивый мсци пане гетмане, пане и добродію мой!

Сими часами, меновите февруария пятого, шостого, осмого почали были появляться тревожливыи от побережа, то есть от кошового з Низу и от иных, відомости, которыми, не отобравші певности, не турбувалем велможности вашой. А же тепер упевнившись: с тысячу орды, з поля пришедшы, уласовских людей на футорах на устю Тясмина зимующих, з овцами вырубали и за ними, як змінкуе асаул наш с побережа у своим листі, козацтво уласовское пошедши в погоню, нагнали вагагу тую у Бахматовых озер и там помощію Божьею, а щастям велможности вашой, языков поймали. Которые то языки повідают, стосуючись до мовы оного, которого послалем до велможности вашой (Яска Бута) мови, же понад Инкгулами на дві части орды стоят и иміют свой замысл под городаы украинные вдарить. Тое ознаймивши велможности вашой, самого себе вашой панской полецаю ласце.

З Лукомля февруария 9 1688 року.

Велможности вашой, панови и добродієві моему, найнижшым назавше застаю слугою.

Геляш Новицкий, п[олковник] к[омонный].

Ясневелможный добродію!

По написаню листу сего пришел к нам в Лукомль выходец, кажется з Баришовки, а взятый в року 1686 с коломійцами у Кодачку за Василковом, тот неділь чотыри минуло февруария 7 як вышол с Криму и повідае, же при нем всі з Криму вышли орды, тылко хана самого еще ождали.

И тот выходец межи иншими роспытками повідал, же переписывано еще з літа по вказу ханском увесь, сколько неволников в Криму есть и вынашлось сто и сім на реестрі тисячей.

Добродію мой! Сію відомость далем відати и его м. боярину в Білгород, так тим в Охтирку и понад Коломаком полковником наказным, застаючими з войсками, и пану полковнику сумскому, миргородскому и гадяцкому».

Запис копіста: «Подлинник за подписью Новицкого писан на листе бумаги, который был сложен пакетом и запечатан небольшою печатью на красном воску под кустодиєю. На пакете надпись: «Ясневелможному, а мні велце милостивому пану и добродієві, его милости пану Иоаннови Мазепі, гетманови Войска их царского пресвітлого величества Запорожского, покорне належит». Над надписью помета: «От п. полковника комонного з відомостью, подан февр[аля] 11 д. року 1688».

Верно: К. М. Оболенский.

С подлинным сверял С. Иванов».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 213. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 5

1688, до березня 8 (лютого 27). Батурин. Лист гетьмана Івана Мазепи до князя В.В. Голіцина.

«И о том покорне доношу вашей княжой велможности, же Василий Искрицкий з стороны полское тут побывальый, которого я по указу монаршом их царского пресвітлого величества уже назад 10 д. февруария выправил, говорил много словесно, же гетман коронный Станислав Яблоновский приказал ему донести мні о Леонтию Полуботку, что если таковых людей ховати поволіте (?), не можется (будто) состоятися всенародный покой. А якобы есть у его, гетмана коронного, писма рукою Полуботковою писаныи до хана кримского, через которыи будто он, Полуботок, в нікоторыи з ханом вступовал совіты. О чом и Яков Глуховец от его

ж, гетмана коронного, словесно мні во кратці доносил. Любо теды як по Якововой Глуховцевой мові, так и по его, Искрицкого, донесенью без явственных доводов нілзе вірити, абы Полуботок таковых страшных и на главу свою огненосных річей важился, якож без оказанья таковых писем и принятися за него трудно. Однак я через сюю цедулу мою по должности доношу о том вашей княжой велможности и если надобі тие донесенье пресвітлішим и державнішим великим государем и великой государині их царскому пресвітлішшему величеству донести и яким способом если чрез резидента их монаршого или чрез кого иншого о том достатечное ис печаты довідатися, тое премудрой вашей княжой велможности полекаю увазі.

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 223–224. Копія ХІХ ст. знята з оригіналу).

№ 6

1688, травня 16 (6). Лист гетьмана Івана Мазепи до князя В. В. Голіцина.

«Божиєю милостию (далі йде князівський титул. – Ю.М.) зычливое мое и всяких благ сприяющее препосылаю поздоровлене.

З поворотом суди нашего войскового енералного Михаила Вуяхевича поспіл до нас в Батурин на зезд старшины войское их царского пресвітлого величества посланный, стольник и московских рот ротмистр Андрей Иванович Лызлов. Которий при всемирной о Воскресении Господні радости зіло нас обрадовал милостивым монаршим их царского пресвітлого величества словом. Якая теды у нас з ним, столником и ротмистром, о ділах монарших была мова, о той, едно з статейного мо[его] писма, другое з устного его донесеня, будет вашей княжой милости извістно. А я при сем за великую благодітелскую вашей княжой велможности милость, в которой мене всегда содержати изволяешь, покорне вашей княжой милости отдаю мене навсегда.

З Батурина мая 6 дня року 1688.

Вашой княжой велможности всего добра зычливый приятель и нижайший слуга Иван Мазепа, гетман Войска их царского пресвітлого величества Запорозского.

Чрез Дмитрашка Райчу послал я инструкцію, в которой о ділах наших войсковых написаны желаниа потребны. Понеже теды по указа монаршом их царского пресвітлого величества велможности ему, Дмитрашку, прийдеться на Москві замешкати. Прошу я покорне, абы на тую инструкцію з волі их царского пресвітлого величества прислано мні милостивый их монарший указ. А и за ним, Дмитрашком, вношу мою покорную прозбу, жебы предстательством вашею княжое велможности волен был от далное зсылки и по времени отпущен в дом свой. А заношу сюю мою прозбу для того, жебы не было на мене от Войска и народу о том порочения, понеже прежде моего уряду тое не бывало. А в том полагаюся на премилосердную монаршую их царского пресвітлого величества волю.

Изволил ваша княжая велможность по велицей своей милости привітствовати мні радостного празднества Воскресения Христова. Дякую теды покорне вашей велможности за сие поспішение и всеуседно желаю, дабы воскресший Господь Своєю всемогущею милостию сохранял вашей княжой велможности здоровье в премногие літа в добром повоженю и в щасливом перебуванні зо всім благодатным вашей княжой велможности домом.

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 272–274. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 7

1688, червня 24 (14). Лист гетьмана Івана Мазепи до князя В. В. Голіцина.

«Божиєю милостию (далі йде князівський титул. – Ю.М.) зычливое мое и всяких благ сприяющее препосылаю поздоровленье.

Не меншою обдержим бых скорбию, же не моглем по указу великих государей и великой государыны их царского пресвітлого величества на назначенный срок рушиться в поход военный, яко теды прибытья ко мні ратних монарших людей, именно піхотных полко, выглядаем щоденне. Так скоро оныи в Батурин юня 13 дня прибули, зараз я юня 14 дня з Батурина рушилиємся, иміючи неусыпное тщание, дабы вірною моею службою исполнял монарший их царского пресвітлого величества указ. О чом извістно вашей княжой велможности учинивши, покорне прошу, абым в непремінной благодітелской вашей княжой велможности был хованый ласце, которой навсегда мене поліцаю.

З Конотопу юня 14 д. 1688року.

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 274–275. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 8

1688, червня 4 (травня 25). Батурин. Лист гетьмана Івана Мазепи до князя В.В. Голіцина.

«Божию милостию... (далі йде князівський титул. – Ю.М.) зычливое мое и всяких благ сприяющее посылаю поздравленье.

Яком перед сим писал до их царского пресвітлого величества через почту, ознаймуючи о припровоженю до мене языка едного татарского, через запорозцов добутого в полях диких, и тогдаж при листі до мене от атамана кошевого и всего Войска Низового послал и повість языка того выписанную, так теперь и самого языка ового татарского в царствующий великий град Москву выправилем, жебы оный о повоженю бесурманском що знает, устне в Малороссийском приказе их царского пресвітлого величества сказал. А посылаю того языка через тоеж запорозкое товариство, которое в добуваню оного працювали, именно през Івана Уманского и двох его товаришов. Що до ознаймленя вашей княжой велможности подавши, з niskим моим поклоном полекаюся вашей княжой велможности ласце.

З Батурина мая 25-го року 1688.

Вашей княжой велможный зычливый всего добра приятель и слуга Иван Мазепа, гетман Войска их царского пресвітлого величества Запорозкого».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 288–290. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 9

1688, червня 13 (3). Батурин. Лист гетьмана Івана Мазепи до князя В. В. Голіцина.

«Божию милостию (далі йде князівський титул – Ю.М.)

Афанасий Заруцкий, житель глуховский, тщанием своим, як змог подлуг разума свого составивши книжицу на похвалу превисокого имени пресвітлійших и державнійших великих государей и великой государыни царевны их царского пресвітлого величества и на розширение славы всего их монаршого Росийского царствия, показовал мні оную и просил велце, абы была тут, в Малой России, напечатана и світу оказана. Прето я, як жадных речей тут без воли и позволения монаршого их царского пресвітлого величества не починаю, так и з тым составленным ділом его, Заруцкого, в царствующий град Москву до вашей княжой велможности посылаю, где изволь ваша княжая велможность розказати разумным и в таковых ділах искусным людям пересмотрети и изслідити той написаной книжици и если оная будет угодна премилостивой волі монаршой их царского пресвітлого величества и вашей княжой велможности высокой увазі, то может по том изслідовании и напечата быти, о що он своего приложит старания. Тое до ознаймения и высокой уваги вашей княжой велможности подавши, полекаюся

при том з унижоним моим поклоном звыклой благодітелской вашой княжой велможности ласце.

З Батурина июня 3 дня року 1688».

Вашой княжой велможности всего добра зычливий приятель и низкий слуга Иван Мазепа, гетман Войска их царского пресвітлого величества Запорозкого»
(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 293–294. Копія ХІХ ст.).

№ 10

1688, жовтня 29 (19). Батурин. Лист гетьмана Івана Мазепи до князя В. В. Голіцина.

«Божиею милостию (*далі йде князівський титул. – Ю.М.*) при нижайшом моем челобитію зычливое мое препосылаю поздравленье.

Яко всегда я рад кождой окказии не упускаючи до вашой княжой велможности з моим упреймним афектом и поклоном отзыватися, так тепер посылаючи в царствующий град Москву языки татарские, до мене припровождение свіжо добутие, низкий поклон через сей мой лист велможности вашей препосылаю и при здравии помыслном благополучия всякого заживати зычу. Языки зась тие, где взяты и що о повоженю бесурманском в распросе сказывали, о всем том з листу моего до их царского пресвітлого величества писаного и з распросных их татарских річей вашой княжой велможности будет відомо. Що предложивши, полекаюся звыклой вашой княжой велможности благодітелной ласці.

З Батурина 19 д. октоврия року 1688.

Вашой княжой велможности зычливый приятель и слуга Иван Мазепа, гетман Войска их царского пресвітлого величества Запорозкого».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 237–228. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 11

1688, жовтня 29 (19). Батурин. Лист гетьмана Івана Мазепи до князя В. В. Голіцина.

«Божиею милостию... (*далі йде царський титул. – Ю.М.*) низкою мое препосылаю челобитие.

Свіжо тепер до мене припровоженный от полковника комоньного Иляша Новицкого языки татарские через сотника его ж полку з товариством. Которых посылаючи я к царствующему великому граду Москві, где взяты и колко их всіх было, о том всем до их царского пресвітлого величества в моем листі выписалем и, щоколвек в роспросе тут всі оны сказали, повісти их на особливой карті выписавши, послалем, з якого листу моего и повісти их татарской вашой княжой велможности, милостивому моему благодітелеви, будет відомо. А любо в моем листі написалось же чотирех языков посылається, еднак тилко трох послалем, а четвертый мусіл тут остатися для того, же велми пострелен есть в ногу и тепер в нем куля зостаєт, котрого ледве живого сюди в Батурин припровождено, а далее отнюдь его не можная было провадить. Зачим покорно прошу вашой княжой велможности, изволь по своей милости благодітелской, в том мене своим многомоцным предстательством заступити у их царского пресвітлого величества, же оставлен оный з вышевыражонное причины. О що и повторе велце просячи, полекаюся за тым звыклой благодітелской вашой княжой велможности ласце.

З Батурина 19 октоврия року 1688.

Вашой княжой велможности зычливый приятель и низкий слуга Иван Мазепа, гетман Войска вашего царского пресвітлого величества Запорозкого».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 365–366. Копія ХІХ ст. знята з оригіналу).

1688, листопада 12 (2). Козелець. Вісті розвідника, бориспільського жителя Савки Андрушенка.

«Повість Савки Андрушенка, жителя бориспільського, которой был нарочно послан на ту сторону Днепра в край полские для відомостей о положенню тоашном, а прибул в Батурин 2 ноеврия.

Тот Савка повідаєт, же посля Покрови Пресвятой Богородици пойшовши з Боришполя за подорожним листом полковника переяславского, будто для брата свого, в Бару застаючого при Болубашу, полковникови охотицкому, а болш для вывідованя о всяком повоженю полском, где войска полские и козацкие з Могилою и Палієм будучые найдуются, ишол на Киев, на Чудын, на Коростишов, Троянов, Мирополе, Полонное, с.Лобунь (нині – Новолабунь), Костантинов старый, Межибож до самого Бару А до якого колвек города прийшол, всюда его перед урадники, старости и жолнерские начальники, по становисках застаючыє, вожено и питалося о городі на Самары построеном, если цале есть зовсім скончен и о поході войск монаршых их царского пресвітлого величества московских и козацких пришлого літа на Крым если цале пойдут. Которим кгда он, Савка, отповідал, же город на Самарі цале есть построен, и поход на Крым войск государьских цале на прийдучое літо маєт бути, теды всі Господа Бога просят, жебы так сталося, особливе кгда в городі Полоное прибув он, Савка, теды ево два разы перед самого Любомирского привожено, и сам он, Любомирский, его питал, если войска на сем боку Днепра понад берегом в поготовости московские и козацкие стоят, и для чого людей на ту сторону Днепра з сего боку к ным у Полщу на житло не пуцают, а город на Самари, чи зовсім построен, як належит, и сылы государьские чы зараз по Рождестві Христовом рушатимуть на Крым? Которому як он, Савка, отказал, же на побережю всюди войско козацкое стоит в поготовости, а на пришлое літо скоро весна зачинатимется, зараз войска государьские незличоные московские и козацкие на Крым рушати будут, для которых через всю зыму провадитимутся до Самарского города всякие запасы и арматы. Теды з того тішилься и благодарение воздавал Богу, абы так сталось. А потым мовил он мне, Любомирский, если бы праві не зыстился тот поход на Крым войск государьских прийдучого літа, то мусл бы покой и примире корол[евского] велич[ества] з царским величеством учиненое нарушити и полские войска пошли б на Заднепре войною. Которое хочбы нічого велми Задніпру не учинили злого, однак и тое б стало нам за пожиток, жебы людей всіх, которіе прошлыми роками на Заднепре з городов полских для войны турецкой позаходили, и тепер их гетман запорозкий не пуцаєт, знову перегнали до своего краю. А и на Самари бы б тот город не одержался, кгдаж запорожцы через послов своих частокротне докучают королев[скому] велич[еству], гетманам коронным и всей Речи Посполитой, ускаржаючыся за Самар, же за построеном города оная річка от ных отходит, в чом запорожцом королевское величество и всі панове жадного слова потішного не дают, глядячи на пришлый час и досвідчаючы того, если цале з стороны царского величества поход войсковый на Крым прийдучого літа будет, и що оным походом над Крымом доброе зділаєтся.

Прийшовши до Бару, туу ж всю річ чул у Болубаша, що и у помененного Любомирского в Полонном. В Бару не заставшы своего брата при Болубашу, поехал он, Савка, под Заславе для вывідованя ся о Могили и Палієви, з войском козацким стоячых. И в Заславе приехавшы, застал там брата Палієвого, именем Василя, до Хвастова едучого, з котрим знявшися, ехал он, Савка, до самого Хвастова вкупе, и в дорозі чул з уст у того Василя, брата Палієвого, же под городом Язловцем стоит Могыла и Палій з войском козацким, котрому войску всему от королевского величества плату дано на каждого рядового козака по жупану и по пять левов грошей.

Да той же брат Паліев повідал ему, Савці, же мултянський господар зо всею мултянскою землею поддался в подданство цесар[скому] велич[еству] и цесар[ское] велич[ество] писал до королевского велич[ества] просячы, абы на зимовлю в Мултянскую землю пустил козацкое охотницькое войско, котрому, скоро там придет, обіцует зараз дати на кожного чоловіка по пари суконь и по десять левов. На прозбу теды цесар[ского] велич[ества] кор[олевское] велич[ество] хотячы досить учинити, веліл козаком з Немирова и з инших міст до Могилы и Палія стягаться, а на их місце як в Немирові, так и в Илинцы, Паволоч и в иншыя городки крайные от Украйны по Полісію поставлено з указу гетмана коронного легшыя корогвы полские, меновите волоские и называемые козацкие, яким запобігаючы входу до Хвастова, з умислу Палій брата свого, помененного Василя, послал ку дому, абы в Хвастов хорогвы жадной полской не пуцали. Сам теж Палій, не хотячы з комонником своїм у Мултянскую землю на зыму ити, поехал до кор[олевского] вел[ичества] проситя, абы его от той дороги уволенно. Тот же брат Паліев повідал ему, Савці, же на Могылу есть ураза корол[евского] велич[ества] и гетмана коронного за тое, же сего пришлого літа в Немирові множество людей, вигнаных на житло у поле на ланах моголянских, татаре забрали, и для того все збожа Моголино в Немирові велено войску полскому, тепер там застаючому, на себе одобрати, а козаков усіх, що були, випровадить до Могилы. В того ж Палієвого брата чул он, Савка, же на прийдучое літо міют кор[олевское] вел[ичество] и гетман кор[он]ный его, брата Палія, в Чегрыні посадити, жебы людей слободою осаховал, еднак он, Палій, в Чигирині цале не хотячы жити, зезволяється у Триполю сісти на житло, если его з Хвастова випрут цале.

Войска полские коронные всюди расположены суть на Вольню и Полісію в городах и селах, котрые берут собі з людей плату на коня по зол[отих] сто шелягами, а литовское войско все пошли до Литвы на зимовлю, всюда войско полское стоячи, также и всякого стану люде в городах полских ко[ролевское] вел[ичество] утискуют, же якобы за его способом сего літа узнали поляки в своем войску шкоду, а то з тих мір доходить, же им ко[ролевское] вел[ичество] армат и піхот не дал и не веліл под Каменец ити.

Там в городах полских сум[...]

он, Савка, же якобы з Белагородщины ніякиесь два мурзы з своїми улусами прийшовши до Мултянскої земли, цесар[скому] велич[еству] в подданство поддалися, и к собі еще якогось свого третего брата намовляють перейти у подданство цесар[ского] велич[ества].

А поворочаючы ку дому и в Хвастов приехавши, чул у брата Палієвого Василя, же за Батыр мурзу, зятя ханского, припроважено окупу до Хвастова грошей килкась тисяч, а козаков неволников к Дністру у Сороку город пятдесят чоловіка, з котрых неволников и за грошы присланые не хочет Палій его, мурзу Батира, отдать самопятаго, вымагаючы еще якіесь черницы, у неволі бесурманской будучой. А там же он чул у брата Палієвого, же запорожцы желали тепер еще когось от себе у поселство до Полщи, а кого именно и до кого власне, того он досконале не знает и не чул».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 13518–13635. Арк. 379–382. Копія ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 13

1688, листопада 8 (жовтня 29). Над р. Інгулом. Лист охочокомонного полковника Іллі Новицького до гетьмана Івана Мазепи.

«Ясневелможный милостивый пане гетмане, велце наш милостивый пане и добродію!

Взявши мы поважное от велможности вашей рейментарское, а праве отцевское на побіду врагов креста святого благословение, старались о тое, абисмяк найдостовірній услугу нашу теперешней дороги нашой велможности вашей, панови нашому милостивому, могли зо всім застаючим з нами войском отдати, и любо неприятель, дочувшися о замислах наших и о зближеню ся нашом под Очаков, тоей ночи, якої мы з четверга на пятницу прийти хотіли перед світом, з армат частокротне стреляв, даючи знати овим вескам, которие понад лиманом застают. Еднак мы, взявши Бога на помощь, а світа дочекавши, рано тоей ж пятниці 19 дня октоврия, спорядивши все войско конно и пішо, як належит до военного експерименту, под Очаков город притягнулисмо и там з татарами и яничарами поля давши, одних у замок, а других у воду, з маджар от кальги сольтана на тот час з виправою простуючи, ку домам в Крым до хана за щастям православних монархов наших и велможности вашой, пана нашого милостивого и добродія величайшаго, печоловитим рейментарским радніем, угналисмо, и ясыру на сотце душ отгромили. В остатку посад один и другий, так теж и пашні в гумнах випаливши, сток, бидло, и вівьці, що зможна било, загорнувши, повернулисмо назад того ж дня з войском зараз, и ночовалисмося у двох милях од Очакова на Аньчокраку. А тепер з услугами нашими до велможности вашой, пана нашого милостивого, поспішаем, з якими застаючи назавше.

Велможности вашой, пану моему милостивому и добродієви, всего добра кичливым и найнижайшим слугою Гелияш Новицкий, п[олковник].

Дан над Инкгулом Великим 29-го октоврия 1688 року.

Иосиф Кулик.

Григорий Пашковский, п[олковник].

Михайло Кузмович, п[олковник].

Петро Кожуховский п[олковник].

Иван Момот, п[олковник].

Григорий Зарудний, п[олковник].

Люде были в сьом поході и под Очаковом:

В полку моем чтыриста семдесят чотыри.

В полку Пашкувского чтыриста девяност девис.

В полку Михайловом двісти девяност шесть.

В полку Кожуховского чтыриста трыдцать и сім.

В полку Переясловском тысяча сімсот.

В полку Миргородском шестьсот и десять.

З доброю виправою, цилком куль, до гармати было десятков скилка, так же и пороху».

(Р НБУВ. Ф. II. № 13518–13635. Арк. 373–374. Копія XIX ст. Адреса: «Ясневелможному велце нам млствому пану и добродієви, его милости пану Иоанну Стефановичу Мазепі, гетманови Войска их царского пресвітлого величества Запорозкого, панови нашому милостивому, покорне»).

№ 14

1688, листопада 9 (жовтня 30). Козелець. Лист київського полковника

Костянтина Солонини до гетьмана Івана Мазепи.

«Ясневелможний мцівый пане гетмане, милостивий мой пане и великий добродію!

По отданно пастиреви его милости яснеосвещеному князю, преосвященному в Богу господину отцу митрополиту киевскому поважного рейментарского велможности вашой причинного за моровским товариством писаня, кгда жадной от пастира его милости ку успокойному житю они, моровское товариство, веселой не одержавши отухи, и овшем городничому тому моровскому такое было розказане,

абы яко найгоршей утискал рожними прикростями товариство, яком он над то еще гордостю тиранскою озлоблял козаков. Не терпячи того товариство и не хотячи покидати своїх домовок, що здавна з отцев и дідов служили войску, збунтовавшись, мало сотника бідного не забили и кричали всі, понижаючи высокую рейментарскую велможность вашей, пана моего милостивого, повагу, якобы жадное поважными своїми листами панскими велможность ваша не учинили им оборони, и, уближаючи мою полковничую худость, всі сто тридцять чоловіка, вся сотня поклонилися городничому, прилучаючися до тяглих людей в подданство пастиреви его млсти. А сотник кгдабы не втекл, то бы и смертю пострадал з забитя от оных новых подданих пастирских через ненависть лютого того городничого моравского, бо конечно приказал всюди, жебы оного поймано и бито немилостивно, для чого и до овых час тут турбуючися кристся (?) и за сотництво в оне отклонилъся, поневаж вже и одного козака во всім Моравском повіті не осталось, ні над ким сотниковати. З повинности прето моей служебничой доношу о том покорно велможности вашей, пану моему милостивому, ціле всіх козаков тых сотні Моровской в подданство пастиреви его милости подданю ся без моего відома учиненном и прошу найпокорній милостивой панской велможности вашей науки и рейментарского указу: що з тими козаками чинити? Чи вже их цале покинути и оставити в подданстві? Чи як воля панская велможности вашей будет? А сотник тут без премени плачет, же не відать як и до дому своего власного поїхати, боячися, абы не збавлено здоровья; иж все городничий моровский учинити тое перехвалается, то есть, що козаки, оголошаючи на велможность вашу, пана моего млстиваго. О том теды покорним моим служебничим доношением извіщаючи и о поважний рейментарский указ велможности вашей, пана моего млстивого, и повторе просячы, милосердному мене панскому велможности вашей поліцаю призрїнію.

Велможности вашей, пана моего млстивого и великого добродія, щиро зичливий всіх добр и найнизший слуга Костанти Солонина, пол[ковник] Войска их царского пресвітлого величества Запорозкого киевський.

З Козелца октовриа 30 дня року Божого 1688».

(IP НБУВ.Ф. II. № 13518–13635. Арк. 375–377. Копія XIX ст. Адреса: «Ясневелможному моему велцемцївому пану, его милости пану Иоанну Стефановичу Мазепі, гетману Войск их царского пресвітлого величества Запорозкого, моему милостивому пану и великому добродієви, покорне»).

№ 15

1689, січня 10 (1688, грудня 31). Батурич. Лист гетьмана Івана Мазепи до царів Івана V та Петра I і царівни Софії.

«Божиєю милостию (далі йдуть царські титули. – Ю.М.)

Иван Мазепа, гетман, з Войском вашего царского пресвітлого величества Запорозким, пад до лиц земного пред пресвітлым вашим царского величества маестатом у стопы ног монарших, смиренно чолом бю. По преможном монаршом вашего царского пресвітлого величества указу и по вашей монаршой поважной грамоті зрозумівши я думного дворянина и воеводы переяславского и намісника углицкого Василя Даниловича Мясново до вас великих государем и великой государини о бывшом переяславском полковнику Леонтию Полуботку учиненное донесене, что будто он, Полуботок, вам, великим государем и великой государині, будучи на военной службі, змінял, веліл его, бывшего переяславского полковника Леонтия Полуботка, з Чернигова и тых людей, что на него перед думным дворянином и воеводою переяславским о зміне чинили извіт, з Переяславля зыскати в Батурич и тут судом войсковим енералним по войсковых наших правах и обыкновенію учинити о том розыск. Что теды з очных ставок по доводах розыскано, того всего учинена есть запись. Которую то запись я для відома кому

вам, великим государем и великой государині вашому царскому пресвітлому величеству, ныні при сем моем листі посылаю и прошу покорне милостивого вашего царского пресвітлого величества указу, як тое діло імю вершити. А я тут покорне докладаю, же яко по сих свідоцтвах не довелася на пререченого Леонтия Полуботка в звітах описаная вина, так отпустилем его з Батурина в Чернігов без задержаня, жебы там жил в дому своем; також и людей переяславских в дома их отпустилем. При сем яко найпокорній оддаюся милостивому вашему царскому пресвітлому величеству призрінію.

З Батурина декавр. 31 року 1688.

Вашого царского пресвітлого величества вірній подданий и найнижчий слуга Иван Мазепа, гетман Войска вашего царского пресвітлого величества Запорожского».

(ІР НБУВ. Ф. II. № 13518–13635. Арк. 405–407. Копія першої половини ХІХ ст., знята з оригіналу).

№ 16

1697, січня 13 (3). Батурин. Універсал гетьмана Івана Мазепи.

«Его царского пресвітлого влчства Войска Запорожского гетман Иоан Мазепа.

Его царского пресвітлого влчства Войска Запорожского пну полковникови черніговскому, старшині полковой и всему старшому и меншому Войска его царского пресвітлого влчства Запорожского товариству и посполитим обывателем ознаймуем, иж пн. Никифор Савич, сотник понурницький, маючи на млинок займище, межи селами Покошичами Студюнкою на речці Студенци прозиваемою будучое, просил нас, гетмана, абысмо ему на оном займищи позволили млинок ку вспартю домового господарства подлуг своєї можности постройти и оним владіти и пожитковати. Теды мы такой его, п. сотника мененного понурницького, слушной прозби давши у себе місце и уважаючи его в Войску Запорожском значение и отважные или под Азовом роненій услуги и до оных в далший час заховуючи, выдаемо ему, пну Никифору Савичу, сотникови понурницькому, сей нш фундушовой універсал, позволивши ему на выше мененного займищу млинок постройти и оним своим коштом построеным владіти и его пожитки належитие отбирати, цале оным користовати. В котором млині абы ему ништо з старшини войсковой и людей войсковых и посполитих найменшой трудности и перешкоды в спокойном оног уживаню не важился чинити и наймній до оног не втручатися жаден не сміл, сим універсалом ншим варуем и сурово приказуем. Однак тое докладаем, абы з того млинка, кгда построи он, п. Савич, людем прилеглим в добрах их ніякой кривди и шкоды не учинилося и уйми пожитков не было.

Дан в Батурині январия 3 року 1697 (?).

Звыш менованный гетман рукою власною».

(НМІУВР (експозиція). Автограф).

Додатки:

№ 1

1709, липня 11 (червня 30). Київ. Лист князя Димитрія Голіціана до корсунського полковника Андрія Кандиби.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорожского корсунскому полковнику Андрею Кандыбе доброго здоровья желаю.

Ведомость получили, что шведские войска все розбиты и взяты в полон фелдмаршал Реншельт и пять человек генералов, и полковников, и афицеров, и рядовых несколько тысяч, и пушки и знамена побрали, а достальные в розне розбежались. А ведомость есть, что хотят Днепр перебиратся на сюю сторону

около Переволочной. И вам бы со всем полком итты теми тракты, которые от Переволочной лежат, разведывая куды оныя будут итты степю или жилими местами. А разведав, бжж, где оныя явятся, з Божию помощию на них бить и ловить, за что получите государеву милость и денежное жалованье данно будет. Кто поймает короля шведского две тысячи рублей, за Мазепу тысячу рублей, за генералов шведских по двесте рублей, за полковников и старшин Мазепиных по сту рублей. И конечно приложить и в том вам свое старание и верную службу, за что воспримете милость государеву. А я сам с пехотою сего числа ис Киева пошел к Переволочной. И буде ты в походе, конечно досталные в полку твоего козаки к приему моему в собрании были готовы.

На подлинном подпись: князь Димитрей Голицин.

Ис Киева 30 июня 1709 году».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 1432 (ун. 117). Арк. 12. Копія кінця ХVІІІ ст.).

№ 2

1709, липня 13 (2). Глухів. Лист гетьмана Івана Скоропадського до корсунського полковника Андрія Кандиби і богуславського полковника Самійла Івановича.

«Мои ласкавии приятелі панове полковники корсунский и богуславский.

Писалисмо перед сим до ваших милостей, абысте совокупившись з паном полковником переяславским, королю шведскому, сромотне утікаючому от Переволочной, на Дніпрі боронили переправы. А поневаж он, король шведский, в малолюдствіи на тую сторону Дніпра переправился з Мазепою, оставивши от погрому поосталых людей своїх генералов и кавалерию в Переволочной, которіи за прибытием войск великороссийских его царскому пресвітлому величеству доброволне склонилися. Теди пилно жадаем в. мстем и под жестокою казнию приказуем абысте не легчеважачи указ наш, перебравшись с подуфалим товариством на добрых коніх, естли можна зьедночившись з паном полковником переяславским, сполне итты. А естли не можна, то без замедления не традячи самых себе, для прислуги его царскому величеству и коней гонили и спішили. Але можна кгдаж так надіятыся, что никуда инде, тилько будет альбо в Волощину албо Венкгердиною король шведский з Мазепою перебиратися, але по городах своїх полков, який от степу найдуются, прикажите пилную міти сторожу. Того всего пилно повторе и по десяте по в. мстях жадаючи, им же зычим в назначенном ділі цасливого узнати повернення.

З обозу от Дніпра июля 2 дня року 1709-го.

О сем пишем и до пана полковника браславского, якої лист отсылай в. мсть яко найскорей, жадаем.

Вашим милостем зычливый приятель Иван Скоропадский, гетман Войска его царскаго величества Запор[озкого].

При оном універсалі цідулка такова:

Аж от инших пenvных людей увідомилисмо, же в. мсть з людми своїми при потичці з Михайликом взяв клейности войсковые, пірнача и корогву, а в. мсть ані писалес о том до нас, ані клейнот оных, любо належало и давно, не прислалесь, легце тое собі знати важачи. З чого могла бы быть и в. мсти похвала и нам прислуга. Теперь теди рейментарско жадаем в. мсти, абысь клейноти тые зараз до нас прислал конечно.

На оном подлинном листі надпись такова:

Его царского пресвітлого величества Войска Запорожскаго полковникам корсунскому пану Андрію Кандыбі, богуславскому пану Самойлу Івановичу, моім ласкавим приятелям».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 1433 (ун. 117). Арк. 13. Копія кінця ХVІІІ ст.).

№ 3

1709, липня 18 (7). Київ. Лист князя Дмитрія Голицина до корсунського полковника Андрія Кандиби.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорозкого корсунскому полковнику Андрею Кандыбе доброго здоровья желаю.

Письмо в. мсти писанное от прибытого получил и за объявление благодарствую и впредь, что будет у вас делатца, пишете ко мне частее как возможно и всяким тщанием старайтесь как бы оных изловить. За что гсдр обещает пять тысяч рублей. Другое, что государ тебя пожалует чрезвычайною честию и то я обещевал вам своим княжеским словом, что государ никогда слова своего не отменит. Конечно конечно о том постарайся.

На подлинном подпись:

Князь Дмитрий Голицин.

Ис Белой Церкви 7 дня июля 1709 году».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 1433 (ун. 117). Арк. 25. Копія кінця XVIII ст.).

№ 4

1710, травня 3 (квітня 22). Глухів. Лист гетьмана Івана Скоропадського до корсунського полковника Андрія Кандиби.

«Мой ласкавый приятелю пане полковнику корсунский.

Відомо нам из листа в. мстиного, что ніякийсь Петро запорожець висима (?) десять коней отторгнувшись от запорожцов и, взявши доброе перед себе намірение, преклонітися под первобытнюю монаршую царскаго пресветлаго величества державу, прислал от себе до в. мсти двох козаков нарочно, ищучи себї милости монаршой упевнения или яко перед сим килкокротне писалисмо до всіх обще запорозцов на Кош, совітуючи им и упевняючи не сумняся, возвратитис под монаршую руку. Так вдячне естесмо якої о обращенїи сих поданой от в. мсти відомости, похваляем за тое, же тих, присланных к себе запорожцов, удержавши, умисльных своїх посланных до его, Петра, послалес з листом сиятельнїйшого князя его милости Дмитрия Михайловича Голицина, обнадежуючим оных и упевняющим милостию монаршою нічого за свое преступление не опасаясь, быти милостиво принятым. О чом се недавно в мимошедшом времени была на Кошу посылка монаршая его царскаго пресвітлого величества, грамота увіщевавчая их, запорожцов, з милостивым за их проступство прощения абы безопасно обратилис во прежнее под его монаршую державу пребывание. За чим и в. мсти гетманским нашим словом и християнским сумненем помянутого Петра обращающагося тоєю милостию монаршою упев[не]ны, которїи скоро прибудут до вашей милости. Теди в. мст его самого в десятку его компаниї того ж часу не омешкай до нас выправити, а инным тому его товариству там, где есть ли могут поміститися, показание для прокормления містца. А ежелибы з трудностию приходило людям и иншим войсками утиженным (!) их контентовати, теди всіх присылай в. мст до нас поволї. Тое в. мсти предложивши, зычим ему от Господа Бога здоровья.

З Глухова апрїля 22 дня року 1710.

На подлинном подпіс:

В. мсти зычливый приятель Иван Скоропадский, гетман Войска его царскаго пресвітлого величества Запор[озкого]».

(ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 1440–1441. Арк. 22–23. Копія кінця XVIII ст.).

1710, липня 16 (5). Київ. Лист князя Дмитрія Голицина до корсунського полковника Андрія Кандиби.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорозкого корсунскому полковнику Андрею Кандыбі доброго здоровья желаю.

Відомость я імію, что воевода киевский из венгерской земли пришол в Бендер и король шведской намірение іміет: сколько при нем поляков в волохов и запорожцов будто хочет послать в Україну для разорения. Того ради надобно вам іміет осторожность и о том таким способом подлинно провідать и списываться тебе с бреславским и білоцерковским и чигиринским полковниками и с уманским сотником. Да слышу я, что от запорожцов в Україну пошли шпиги с письми и чтоб конечно таких перестерегат, а кто перестережет и поймет и за то данно будет жалованья пятдесят таляров. Также буде от запорожців будут выходить с повинною и таких спрашивать: откуда они пошли и куда ідут и на волю их не пускать, а держать при собі. А тяготы им не чинить и в кормі их довольствоватъ и о том ко мні писат чрез почту.

На подлинном тако: князь Дмитрий Голицин.

Из Киева 5 днь мая 1710 года».

(IP НБУВ. Ф. II. № 1441 (ун. 117). Арк. 23. Копія кінця XVIII ст.).

References

Viiskovi kampanii doby hetmana Ivana Mazepy v dokumentakh [Hetman Ivan Mazepa's military campaigns in documents] (2009). Kyiv, Ukraine.

Kyievo-Mohylianska akademiia XVII–XVIII st. Entsiklopedychnе vydannia. [Kyiv-Mohyla Academy of the XVIII–XVIII centuries] (2002). Kyiv, Ukraine.

Lyzlov A. I. (1990). Skyfskaia istoriia [Scythian history]. Moscow, USSR.

Lysty Ivana Mazepy : 1687–1691 [Letters of Ivan Mazepa : 1687–1691] (2002). Vol. 1. Kyiv, Ukraine.

Lysty Ivana Mazepy : 1691–1700 [Letters of Ivan Mazepa : 1691–1700] (2010). Vol. 2. Kyiv, Ukraine.

о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археології та джерелознавства імені М.С. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна).

pr. Mytsyk Yurii A. – Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Scientist at the M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Trokhsviatyetska Street, Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: mytsyk2002@ukr.net

FROM THE NEWLY OPEN CORRESPONDENCE OF HETMAN IVAN MAZEPA

Nowadays, the until recently banned figure of the Ukrainian hetman Ivan Mazepa, who ruled for 22 years (1687–1709), his state and political activity, is increasingly attracting attention. This became possible only in the independent Ukrainian state. The purpose of this article is to introduce to the scientific circulation important documents created by Ivan Mazepa, his correspondence with the Cossack colonels, the tsars of Moscow, Ivan V and Peter I Alekseevich, Queen Sofia Alekseev, Prince Vasily Golitsyn and his brother Alexei; of letters from Hetman Ivan Skoropadsky and Prince Dmitry Golitsyn to Korsun Colonel Andrew Kandyba. In addition, the information capabilities of these sources are analyzed and particularly valuable evidence is identified. Scientific

novelty is closely linked to the above purpose, since for the first time, archival, non-printed sources which are stored in the collections of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky and for the first time important facts from the military-political history of Ukraine of the late eighteenth and early eighteenth centuries are established. Conclusions. As a result of the study, knowledge of Mazepa's foreign policy activities, his role in organizing the repulsion of the Horde attacks on the Hetmanate, his role as an actual defender of Leontium Polubotok, accused of treason, were added, important facts concerning the leader of the uprising against the Polish-Lithuanian Commonwealth of the Fastiv Colonel Semen Paliy (the presence of his brother Vasily, the attempt of King Jan III Sobieski to use Pali as the founder of settlements in the Chyhyryn region). The above archival documents clearly show that the Chyhyryn Regiment in the second half of the eighteenth and eighteenth centuries. was one of the largest and most influential regiments of the Hetmanate.

Key words: charter, letters, hetman, historical sources.

Дата подання: 4 квітня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 17 квітня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мицик Ю. З нововідкритого листування гетьмана Івана Мазепи. *Сіверянський літопис*. 2020. №2. С. 9–26. DOI: 10.5281/zenodo.3855138.

Цитування за стандартом APA

Mytsyk, Yu. (2020). Z novovidkrytoho lystuvannia hetmana Ivana Mazepu [From the newly open correspondence of hetman Ivan Mazepa]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 9–26. DOI: 10.5281/zenodo.3855138.